

büszke is: «Minek kívánják azt tőlem, hogy én az ő rideg és önnön magokkal ellenkező szokásaiknak vagy éppen kényneiknek teményezzek, s ez által magamot olly embernek lenni mutassam, ki a harminc esztendeig nyomozott, feltalált és megösmert igazságokat elárulja.» (Fel.: 117.).

1814-ben január 31-én a Helytartó Tanács fölszólította Verseglyt egy nyelvtan írására. Ekkor írta ő a: «Magyar Grammatika, avvagy Nyelvtudomány, mellyben a Hazai Nyelvnek sükeres okokra épített Regulái napkeleti nyelvhez illő tanításrenddel mind és pontosan előterjesztetnek.» Budánn, 1818. Könyvét sokáig használták, míg aztán új irányok érvényesültek a nyelvtanban és feledtették őt is.

Adelung működése teljesen nem maradt mégsem hatás nélkül, mai nyelvtanainkban is sok rész van, mely tőle származik. Vessünk csak egy pillantást mai nyelvtanaink elrendezésére:

Hangtan, Szótan, Mondattan, Helyesírás.

Dr. VELLEDEITS LAJOS.

A MODERN FÖLDRAJZ IRÁNYA, CÉLJA ÉS A MAGYAR KÖZÉPISKOLÁK FÖLDRAJZ-OKTATÁSÁNAK REFORMJA.

Az Országos Közegészségi Egyesületi Iskolaorvosok és Egészségtanárak szakbizottságában tartott előadás.

(Második, befejező közlemény.)

Három szempont tehát az, mely a földrajz tanításnak kiterjesztését és kimélyítését ellenmondást nem tűrő határozottsággal követeli.

1. A gyakorlati élet minden ágában nélkülözhetetlen.

2. Az összes tudományok felett áttekintést nyújt és azokat természetes kapcsolatba hozza.

3. A legnemesebb humanizmust, igazi meggyőződésen alapuló emberszeretetet és ezzel az erkölcsösséget minden tudománynál jobban felébreszti.

A földrajzi oktatást tehát komolyabban kell venni. Nem csak a felejtő gyermeknek, de a serdülő ifjúnak is tanítanunk kell; az összes osztályokon végig kell húzódnia. Az alsóbb osztályokban a legelemibb fogalmak s a legszükségesebb topografiai ismeretek tanítandók. A felsőbb osztályokban az ismeretek lényegesen kibővítendőek, természeti törvények és történelmi igazságok segítségével egymással okozatos összefüggésbe hozandók.

Ezért a) külön tárgyként húzódjék végig az egész tanításon, sőt ha az érettségi szükséges, akkor az érettségi tárgyai közé felveendő;

b) csakis szaktanár tanítsa a földrajzot;

c) az egyetemeken a földrajz-tanítást dúsabb anyagi javadalommal fokozottabbá tegyék;

d) továbbképző tanfolyamokat kell létesíteni; az utazásokat úgy hazánkban, mint külföldön elősegíteni kell;

e) földrajzi olvasmányokat kell írni a tanulóknak;

f) végül az ifjuság tanulmányi kirándulásait rendszeresen fogatnosítani kell.

Bizottsági tárgyalásaink során rendkívül érdekesen fejtegette *Simonyi Jenő* dr. kollégám, Ratzel művének avatott fordítója, a *földrajz tudományának* materiáját és a *földrajztanítás* célját.

Meg nem állhatom, hogy ezzel a szép fejtegetéssel meg ne ismertessem az én igen tisztelt hallgatóimat:

«A földrajzi tudomány a földet mint az emberiség lakhelyét és mint természeti jelenségek színhelyét tanulmányozza. Sokan hajlandók most a földrajzot a természettudományhoz áttérlni, a földtan felé. Az iskolában azonban csak az maradjon a főcélja:

Megértetni az emberi élet és annak színtere közti kapcsolatát; áthidalni a természeti és történeti tudományok közti hézagot.

Valamint az egyes embert az képesíti erkölcsös, okos és céltudatos cselekvésre, ha önmagát és környezetét ismeri, úgy a nemzet is csak akkor boldogulhat, ha tudatában van erejének és gyengéinek, ha ismeri a többi országot is, a többi nemzetet, amellyel együtt él a földön.

Az a nemzedék, amely a középiskolából kilép az életbe, ismerje meg hazáját előre. Ismerje meg hazája gazdagságát és szegénységét, szépségeit és tökéletlenségeit, szerencsését és gondjait. Lássá, mit hagytak rája az ősök ebben a hazában és mit várnak tőle az utódok. Az elődök munkásságának eredményeit megismerve, megbecsülni tanulja mintlétének alapját és szent emlékét. De tájékozódjék az iránt is, mekkora tere lesz még az ő munkásságának.

Ismerje meg a föld többi országait és nemzeteit. Jusson tudatára, hogy azok miben támogathatják, miben veszélyeztethetik törekvéseinket; miben méltók becsülésünkre, miben sajnálatunkra; mennyiben szolgálhatnak követendő vagy intő például. Érdeklődjék a legtávolabbi országok sorsa iránt is, mert maholnap közelebről érinthet bennünket, mintsem képzeljük.

Lássá a térben együtt, amit a történelem és a földtan az idők során mutat. A kőkorszakot és a cölöpéptményeket, a vadász-

és pásztornépek életét, a néptömegek áramlásait és az államalakulások változatosságát. A szárazföldeket és tengereket, a jégtömegeket, korallszirtek alakulásait, ősi állatok és növények világait, amelyek pusztulóban vannak, hogy helyüket új alakok foglalják el, új élet.

A képzeletét foglalkoztassa mindezen jelenségek változatossága jobban, mint a mese vagy költemény.

Az értelme fejlődjék ezen a tágas téren, amely itt kínálkozik, ahol végtelen változatosságból törvényszerűségek bontakoznak ki, ok és okozat, zürzavarból rend.

Az érzelmét nemesítse, erkölcsi erejét fokozza, amit lát és tanul, bejárva a földkerekséget. Szerénységre tanítsa a természet hatalma, amely lépten-nyomon irányítja az emberi munkásságot. Önbizalmát fokozza a kis ember küzdelme a nagy természettel, amelyet szolgáljává tud tenni. Óvja meg elbizakodottságtól a nagy nemzetek ismerete; tevékenységre ösztönözze kis népek példája. Tanulja meg, hogy látszólag kedvezőtlen körülmények, miként fejlesztik ki az erélyt, amely ellankad kedvezőnek látszó körülmények között.

A bizottság a *Cholnoky* memorandumja, *Simonyi Jenő* fejtégetéséi s a bizottság tagjainak tapasztalatait feltáró nyilatkozatok alapján határozatképen kimondotta, hogy «a földrajz ez idő szerint való tanítását csonkának találja és annak a felsőbb osztályokba való önálló bevezetésével, betetőzését óhajtja».

A reform-bizottság kitézte kérdések elsejére: «A földrajzoktatók múltja és jelen helyzete hazánkban» című kérdésre már megfelelt *Márki Sándor* dr. a kolozsvári egyetem tudós professzora, a Kolozsvári Tanári Kör elnöke, a Földrajzi Közlemények 1891. évf. V—VI. füzetében megjelent nagyszabású studiumában. Ennek fundamentumán tartotta meg *Márki dr.* a kolozsvári körben: «A magyar földrajzi tanítás történetéről» című előadását.

Kulturális és nemzeti jelentőségénél fogva a kolozsvári kör jegyzőjének: *Biró Vencel* dr.-nak referációjával ismertetem t. hallgatóimat *Márki Sándor* rendkívül érdekes fejtegetéseivel:

A középkorban a quadrivium feladatául jutott, hogy a geometria kapcsán a földrajzot is tanítsa. A renaissance-korban *Agricola Rudolf* nagyon ajánlja a földrajz tanítását. Nálunk a XVI. században *Honterus János* a brassói ev. gimnáziumban a németeket felülmúló arányokban tanította a földrajzot. Az iskolai kirándulásokat is meghonosította. Az akkori protestánsoknál több gondot fordítottak a földrajz tanítására a jezsuiták. De a földrajz nem volt önálló tárgy, a természettudományok körébe illesztették bele. *Comenius* 1650-ben

a történelem és földrajz tanítását bevitte a sárospataki kollégiumba. Az elemi iskolákban a földrajznál fő a hazai földleírás. Az általános földrajzot csak középiskolákban kezdték, pl. 1693-ban Sopronban, 1667-ben Eperjesen a VIII-ik osztálynak a földrajz már rendes tárgya volt. Csécsy János Sárospatakon tollba mondotta Magyarország földrajzát. Hogy ismerték a térképet is, elég bizonyíték a kis II. Rákóczi Ferenc, ki a jezsuiták neuhausi várában megpillantván Magyarország térképét, rögtön megmutatta rajta Munkács nevét.

Bél Mátyás már egészben véve azt az álláspontot fogadta el, melyet ma is helyesnek tartanak az oktatás első fokán. Magyarország földrajzát tette e földrajztanítás alapjává. Tananyagát nem szabta időhöz, rendszeren husvét után kezdték, hogy kint a természetben tanulhassanak. Az adatokat először tanítványai által gyűjtette, kik így egy-egy vidéket tüzetesen megismertek. Térképeket rajzoltatott tanítványaival.

A nagyszombati egyetemen is tanítanak földrajzot, de hogy még zavaros nézetek uralkodtak, mi sem bizonyítja jobban, minthogy gr. Batthyány Pál a baccalaureusok földrajzi versenyén ilyen tétellel győzhetett: «Archimedesnek a földön kívül eső pontjából mily erővel lehetne a helyéből kimozdítani Magyarországot.»

1738 óta Debreczenben Maróthy György kiváló matematikus kezében volt a geografia. Ő az első, ki nálunk a csillagászati és matematikai földrajzot is előadta. Ugyanakkor, 1741-ben Sopronban Hajnóczy terve szerint már három osztályban tanították a földrajzot. Miskolcon 1770 óta a gimnáziumban III-ik osztályosok a hazát s szomszédos országokat ismerték meg, a IV-ik osztálybeliek bővebben vették Európát, az V-ik osztályban a négy világrészt (Ausztrália nélkül) tárgyalták, a VI—VII-ik osztályokban rendszeresítették ismereteiket. A *kegyesrendiek*nél a privigyei noviciatusban a tanári pályára lépő piaristák a földrajzot is tanulták. A szebeni szászok 1772 óta fordítottak nagyobb gondot rá. A középiskolai fokon álló Theresianumban sem mellőzték a földrajzot.

1777-ben jelent meg a «Ratio educationis», mely azonnal biztos állást teremtett a földrajznak. Elrendelte, hogy már az egyszerű latin iskolák (háromosztályú) is tanítsák a földrajzból Magyarország és a szomszédos országok földrajzát. Bevitték ekkor a földrajzot a népiskolákba is, sőt egyesek már azelőtt is tanították. Ismeretes Lázár János grófnak a gyermekek számára készített geografiája, Sz.-Németi Pap István verses könyve. 1771-ben jelent meg Losonczy István hármaskis-tükre, melynek első része a bib-

liai földrajzot, a második Magyarország, a harmadik Erdély földrajzát tárgyalja. Az ú. n. *nemzeti iskolákba* a földrajzot komolyabban csak 1801-ben vitték be.

Az új «Ratio educationis» 1806-ban nyert jóváhagyást s lett általánosan kötelezővé. A kisebb helységek, városok iskoláiban az elemi iskolákban még nem követeltek földrajzot, de a nagyobb városok elemi iskoláiban már némi tájékozást kellett nyújtani a kereskedelmi földrajzból. Hétfőn és szerdán reggel fél 8-tól 9-ig földrajz volt. A gimnáziumok alsó osztályaira nézve az elv az, hogy először a hazát ismerjék meg, azután a hozzácsatolt területeket, végül az osztrák örökös tartományokat. A II-ik osztályban hetenként 2 órában Magyarországot, a III-ikban Erdélyt, Galiciát, Lodomériát, Bukovinát s Magyarországon azon helyeit ismerték meg, amelyek valaha idetartoztak. Ilyenek Bosznia, Szerbia, Bulgária, Oláhország, Moldva. A VI-ik osztályban kellett ismerni Ausztriát s röviden kellett beszélni Orosz-, Porosz-, Lengyel-, Szász-, Bajorországról és Svájcra. A tulajdonképeni gimnázium, t. i. a humaniorák, nagyobb anyagot ölelt fel. A gimnázium V-ik osztályában (a humaniorák I. osztályában) Európát és Ázsiát, a VI-ik osztályban Afrikát, Amerikát tárgyalták. Megköveteli e tanterv a földteke és térképek használatát, a földrajzi kirándulásokat, a fali térképeket.

Báró Eötvös József kultuszminiszter a földrajz tanítását az élettől akarta közelebbi viszonyba hozni. 1848-ban előzetes tájékoztatójában úgy intézkedik, hogy a hat osztályban ezentúl hat tanár működjék és egy csupán a történelem és földrajz tanításával foglalkozzék. Így életbe lépett a szakrendszer, előírta a tankönyvek használatát és eltiltotta a tollbmondást.

A szabadságharc leverése után 1849-ben megjelent az «Entwurf», mely a történelmet és földrajzot kötelező tárggyá tette. Négy szakcsoporthat állapít meg, egyik a történelem-földrajz. Ezen időtől fogva csak képesített tanárok taníthatnak földrajzot.

1851-ben külön tanterv jelent meg a reáliskolákra nézve, mely a földrajz tananyagát részletesen körülírja. Követeli a föld felületének, természeti, politikai felosztásának ismeretét, iparának, kereskedelmének áttekintését, az ausztriai birodalom szorosabb ismeretét. Az alreálban az órák száma mind a három osztályban hetenkint 3—3, a

főreálban 4—4. 1851 június 3-án rendelet jelent meg, mely az érettségi vizsgálatok behozván, a földrajzot és a történelmet is a vizsgálat tárgyává tette. 1864-ben egy újabb rendelet a földrajzot a gimnázium I. és II. osztályára szorította, az előbbiben heti 3, az utóbbiban heti 2 órában.

Időközben a népiskola se hanyagolta el a földrajzot, de a földrajz véglegesen az alkotmány visszaállítása után, az 1868. XXXVIII. törvénycikkben vihatta ki helyét. 1868 óta semmi különösebb sem történt.

E vázlatos ismertetés kiegészítéseül — a Márki studiumának alapján — meg kell említenem, hogy a magyar kormány már 1848-ban a «magyar hadi főtanodá»-ban (Ludoviceum) ugyancsak fontos szerepet szánt a geografiának, utalnom kell arra a körülményre is, hogy az (1849. aug. 9-én megjelent) «*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen*» nyomán kelt császári rendeletek is ügyes tájékoztatók voltak, sőt az egyik rendelet már «jó eleve figyelmeztette a tanárvilágot ezen földrajzi forradalomra, melyet *Humboldt* és *Ritter* indított meg».

Mária Terézia «*Ratio educationis*» és az 1806-ban jóváhagyást nyert új «*Ratio educationis*»-szal kapcsolatban, nagyon helyesen jegyzi meg Márki, hogy a XIX. század elején: «*gimnáziumainkban a földrajz számára jóval tisztesebb és gyümölcsözőbb helyet jelölt ki az állam, mint manap, hogy teljes barátja volt a szemléltetésnek, a kirándulásoknak, összefoglalásoknak, térképrajzolásnak stb. szóval sok oly dolognak, amit új találmányképen árul egyeseknek paedagogiai bölcsésége*».

Magamnak pedig, már csak a megvont keret kiegészítéseül, ha csak pár szóban is, nem szabad megfeledezni a tudományos enciklopédikus földrajznak első magyar képviselőjéről, halhatatlan emlékezetű Hunfalvy Jánosunkról. Korántsem kívánom a Hunfalvy előfutárainak babérjait megtépni. Hisz a megemlegettük *Bél Mátyás*, ki a földrajztanítás gerincévé hazánkat avatta, *Bertalanffy*, *Schedius*, *Lipsky*, *Fényes* és *Vállas*, akik jobbára a földrajznak más-más ágát művelték, mély nyomokat hagytak a földrajz irodalmában. Ám a tudományos földrajzot a maga egyetemlegességében — még a külföld előtt is — hosszú évtizedekig egyedül Hunfalvy képviselte, mint a *Humboldt*, *Ritter*, *Peschel* és *Reclus* irányának hű képviselője, lelkében a *Reclus* nagy emberszeretetének nemes tüzevel.

A mai öregebb geográfus-gárdánk a magyar földrész Toldy Ferencének: Hunfalvynak iskolájából került.

A tudós geográfusfiak testamentuma: az *Egyetemes Földrajz*, melynek III. kötetét már *Thüring Gusztáv* dr. fejezte be. Ennek a

munkának bevezetője az «*Ég és föld*» című mennyiségtani földrajza. Ő kezdeményezte a halhatatlan *Reclus*: «*A föld*» című művének, néhány évtizedekig a fizikai földrajz egyedüli magyar forrásmunkájának, magyarra való fordítását és sürgette *Hellwald* munkájának, a «*Föld és népei*»-nek átdolgozását.

Az újabb generáció, a fiatalabb földrajz-professzorok már a Richt-hofen bázisán álló *Lóczy Lajos dr.-nak* iskolájából kerültek és szegődtek szép tudományunknak önzés híján levő munkásaivá.

A földrajz tárgy- és órabeosztására eddigelé két érdekes tervet fölött rendelkezik a reform-bizottság. Az egyik: *Vargha György*, az Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közlöny idei 31. számában jelent meg, a másik *Balázs István dr.-nak*, a budapesti X. ker. tisztviselőtelepi főgimnázium tanárának tollából került ki, szerzőjének szives áldozatkészségéből egyelőre könyvformájában.

Miután időközben a nagy nyári szünet ideje szakadt reánk, ezeket a javaslatokat reform-bizottságunk még nem tárgyalhatta.

Anélkül, hogy a bizottság munkájának prejudikálni óhajtának, pusztán az igen tisztelt hallgatóimmal szemben vállalt *tájékoztató tisztemhez* híven, már csak az előre haladott időre való tekintettel is, rövidesen ismertetem mind a kettőt.

Vargha javaslata alapos, derék dolgozat; a saját tapasztalataiból és a külföld példájából meríti anyagát. Az ő alapgondolata szerint: «A középiskola — t. i. a jövő középiskolája — bármily beosztású lesz is, bizonyára két nagyobb tagozatra oszlik: az alsóra és felsőre. A tanulók egy része csak az alsó tagozatot hallgatja végig, a többi mindkettőt... Az alsó fokon az általános irányzat vétessék alapul, míg a felsőben a tudományos feldolgozása, oknyomozó előadása, a törvények tudatos alkalmazása...»

Ehhez képest alkalmazza új tervének beosztását s összehasonlításul melléje állítja a mostani állapot rajzát ebben az itt következő kis táblázatban:

Osz- tály	Új tervezet		Mostani állapot			
	Tananyag	óraszám	Tananyag gimn.-ban	óraszám	Tananyag realban	óraszám
I.	Alapfogalmak és tájékozódás gyakorlati alapon; térkép, földgömb fogalma; oceanok és földségek eloszltsága; államok felsorolása fővárosukkal; M. o. ált. képe.	2	Alapfogalmak. Magyarország.	3	Alapfogalmak. Magyarország.	3
II.	Európa államai.	2	Európa, Ázsia, Afrika.	3	Európa, Ázsia.	3
III.	Többi világrészek.	2	Amerika, Ausztrália. Fizi- kai földrajz.	2	Afrika, Amerika, Ausztrália.	2
IV.	Magyarország.	2	—	—	Fizikai föld- rajz	2
V.	Fizikai földrajz a math. földrajz elemeivel.	3	—	—	—	—
VI.	Az öt világrész.	2	—	—	—	—
VII.	Magyarország és statisztikája.	2	—	—	—	—
VIII.	Ismétlő órák, és kozmografia a fizika keretében.	—	—	—	—	—
	Összes óraszám	15	Összes óraszám	8	Összes óraszám	10

Balázs István dr. elaboratumának bevezetésében a földrajz-
oktatásunknak már tőlem is érintett szomorú helyzetét vázolja s azt
a tarthatatlan állapotot, mely szerint *minálunk* az 1907—08. iskola-
évben a középiskoláknak majdnem felerészbén, *nem szaktanárok*
tanították a földrajzot s jellemző dolognak tartja, hogy a *porosz*
középiskolákban is hasonló állapotok voltak (vagy talán vannak ma
is) ebben a tekintetben, mert II. Vilmos, az új porosz középiskolai
tantervet szentesítő 1900-ban kelt rendeletében (Allerhöchster Erlass
vom 26. Nov. 1900 betreffend die Reform der höheren Schulen) a
többek között ezeket mondja: «Für die Erdkunde bleibt sowohl auf
den Gymnasien wie auf den Realgymnasien zu wünschen, dass der
Unterricht in die Hand von Fachlehrern gelegt wird».

Balázs dr. nem a részleges, hanem föltétlenül *a teljes földrajzi reformnak hive*. Tüzetesen megállapítja a mai modern földrajz-tudomány irányát és célját s a többek között igen helyesen írja:

«A földrajz manapság természettudománynak tekintendő, de olyan természettudománynak, amelynek a humanus tudományok segítségére *nélkülözhetetlen* szüksége van. A helyesen gondolkozó modern geográfus tehát nemcsak hogy nem idegenkedik a humanus tudományokkal való szövetkezéstől, hanem ellenkezőleg, még inkább megerősíteni igyekszik a földrajz és humanus tudományok között levő kapcsolatot».

Tüzetes studiumban emlékezik meg a különböző tanítástervekkel, jelesen a *francia és porosz* tervekkel. Az *osztrák* kulturális viszonyokat *elvből* nem kíséri figyelemmel, tehát az ausztriai középiskolák dolgaival sem törődik s a tőle összeállított próbatervezet margo-jegyzetében el is mondja, hogy véleménye szerint «az élő nyelvek közül nem a német, hanem a francia nyelvet és irodalomtörténetet kell kötelező tantárggyá tenni a leendő, modern magyar középiskolában. Már 400 év óta átkosan reánk nehezedik a germán hatás, germán kultúra. Legyen már egyszer bátorságunk szakítani vele».

A *jövöbeli egységes magyar középiskola*-nak kérdése már tizenöt-húsz éve kísért nálunk. Már-már azt hittük, hogy eljutottunk a megvalósításához, de illetékes tényezőink csak ismét elodázták a szervezését.

Balázs dr. szerint: «a jövő középiskolájának hazánkban egységesnek, nyolc osztályosnak kell lennie, a négy felső osztályban bifurkációval, azon tanulók részére, akik inkább a humanus és azok részére, akik inkább a reális tárgyakhoz vonzódnak... *Ilyenkor a bifurkált négy felső osztály egyik ágát a humanus, a másik ágát a reális szekció alkotná*».

Az új tanításterv legyen színmagyar, «hordozza magán az eredetiség bélyegét, amely nem utánzója az idegen tanterveknek, hanem ellenkezőleg, a természettudományi tárgyak mellett igen nagy gondot fordít a nemzeti tantárgyakra, mint amilyenek: a magyar nyelv és irodalomtörténelem, a magyar történelem, Magyarország földrajza stb.»

A *bifurkálás elvéhez hiven osztja be Balázs dr. a földrajz materiáját*, de mikor ezt teszi, lelkiismeretes pontossággal megállapítja a geografiának a középiskola összes tárgyaihoz, különösen a természetrajzhoz való viszonyát — miről Vargha sem feledkezik meg — de mig Balázs dr. a VI. osztályba kívánja a kristály-ásvány-és közettant, addig Vargha a felsőbb osztályok közül a legelső osz-

tályba helyezné azt — de ezen kívül igen sok okos és új eszmét vet föl, melyek speciális magyar vonatkozásukban, a mindennapi élet praxisával ölelkezve, rendkívül becsesek (szántás, vetés, aratás, hordás stb. elmélete, a mezőgazdasági munkanemek és földművelés-félésegek stb. gyakorlati megismertetése).

Igen tisztelt orvosprofesszor-kollégáim is bizonyára örömmel fogadják Balázs dr.-nak azt a tervezetét, hogy már a középiskola I. és II. osztályában, legalább heti 1—1 óra keretében szükséges volna az «Egészségtan»-t tanítani, hogy a tanuló már jó korán hozzászokjék az egészség-ápoláshoz, a tisztasághoz és már jó korán megtanulja azokat az óvó rendszabályokat, amelyeknek gondos figyelembevételével a különböző fertőző betegségeket kikerülheti.

«... Az Egészségtant az I. és II. osztályban taníthatja nemcsak az iskolaorvos, hanem a természetrajz vagy a torna tanára is, de a VIII. osztály Egészségtan-ját okvetetlenül az iskolaorvosnak kell tanítania».

És meggyőző érveléssel részletezi mindama materia-részleteket, amelyeknek hűséges ápolásával, fejtegetésével a vegytan, növénytan és állattan professzorai kedvében járhatnak az egészségtan tanárainak, helyesebben, *alapot vetnek velük a higiéniai ismereteknek.*

Biztos kézzel építi fel az *egységes*, a felső négy osztályban *bifurkált magyar középiskola* tantervének próbatervezetét.

E helyütt csakis a *földrajzot, chemiát és természetrajzot*, mint bennünket legközelebb érdeklőket ragadjuk ki belőle.

(Táblázatot lásd a 221. oldalon.)

A tárgy- és óra-felosztó tervezetet kísérő memorandumnak utolsó harmadában Balázs dr. lángoló hazaszeretettel fordul *historiai multunkhoz*, és annak ápolását iskoláinkban is sürgeti. Igen helyesen! És megjelöli mindazokat «a tennivalókat, melyeknek végrehajtása feltétlenül szükséges, hogy a földrajzot tanító tanárok is nagy mértékben hozzájárulhassanak ahhoz, hogy az ifjúság szívében az ezer esztendő nagy történelmi mult emléke, a független magyar nemzeti állam eszméjéhez való törhetetlen ragaszkodás, a magyar anyanyelv szeretete és nemzetünk dicsőséges jövőjébe vetett hit kiolthatatlanul megerősödjék és meggyökerezjenek.»

Ily nevezetes momentumok: a szlapon vármegyék, Dalmácia, Bosznia, Hercegovina, Szerbia, Oláhország nagy részének, Galiciának visszacsatolása, az idegenbe szakadt véreinknek legalább a néprajzi és statisztikai lapokon való feltüntetése.

Tantárgyak		Földrajz és segédtudományai	Khémia	Természetrájz
I. osztály		1. Földrajzi előismeretek a fizik. és csill.földrajz alapismeretei		2. Természetrájz
II. osztály		3. A magyar korona országainak földrajza		2. Természetrájz
III. osztály		3. Európa földrajza		
IV. osztály		3. Ázsia, Afrika, Amerika, Ausztrália és a sarkvidékek földrajza		
V. oszt.	realis sectio	3. Néprájz és statisztika		
	humanus sectio	2. Néprájz és statisztika		
VI. oszt.	realis sectio	3. A magyar kor.országainak rendszeres term. és polit. földrajza stb.	2. Elméleti és szerves vegytan	2. Kristály-, ásv. és kőzettan
	humanus sectio	2. A magyar kor.országainak rendszeres term. és polit. földrajza stb.	1. Elméleti és szerves vegytan	2. Kristály-, ásv. és kőzettan
VII. oszt.	realis sectio	2. A math. és csill. földr. és a kartografia elemei	2. Szerves vegytan	3. Növénytan
	humanus sectio	1. A math. és csill. földr. és a kartografia elemei	1. Szerves vegytan	2. Növénytan
VIII. oszt.	realis sectio	3. Fizikai és politikai földrajz		3. Állattan és embertan
	humanus sectio	2. Fizikai és politikai földrajz		2. Állattan és embertan

Sürgeti az utazási munkák ismertető bemutatását s a földrajz. oknyomozó tárgyalására, a térképvázlatokra és a kirándulásokra vonatkozó, minden ízében helytálló pædagogia-didaktikai gondolatokkal fejezi be memorandumát.

Már csak a festettem kép teljessége céljából is utalnom kell arra a körülményre, hogy a praxis emberei között is akadt egy budapesti férfiú: *Etelvály* Alajos posta- és táviró-főtiszt személyében, aki éber érdeklődéssel kíséri ezeket a mi reform-mozgal-

mainkat. A *Posta* (1909 jun. 1—11. sz.), nemkülönben a «*Posta-közlöny*» (1909. évi 23., 24. és 25. sz.) hasábjain a *közlekedési földrajz*-nak fontosságát sürgeti s bizva-bizik abban, hogy a *reform-bizottság* — már addig is, míg a mi *közlekedési akadémiánk*, mely hatalmas kulturális tényezőnek ígérkezik, meglesz, — *alapját veti már a középiskolákban a «modern, tudományos, gazdasági, kereskedelmi és közlekedési földrajznak»*. Mert: «*Az igazi tudományos közlekedési földrajz az összes közlekedési ágak főtárgya; művelése —* Etelváry szerint — nálunk alig mondható — kezdetlegesnek».

Vargha György tervezete és Balázs dr.-é is, ma még csak tervezet, de becses voltuknál fogva mind a kettő alkalmas arra, hogy fundamentuma legyen a *végleges Tanítástervnek*.

Reform-bizottságunk, miként érintettem, még nem foglalkozhatott velük. Sok idő telik bele — vajha hova előbb elkövetkeznék ez! — míg ez a földrajzi végső formájára kiforradó terv — a *legközelebbi tantervrevízió* alkalmából, az általános Tanítástervbe beilleszthető lesz.

DR. LASZ SAMU.